

УДК 930.25:778.587

Антоніна Шелест

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗБЕРІГАННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕНОСТІ КІНОВІДЕОФОТОФОНОДОКУМЕНТІВ У ЦДКФФА УКРАЇНИ ІМЕНІ Г. С. ПШЕНИЧНОГО

Раскрыты основные направления деятельности архива по организации хранения и обеспечения сохранности киновидеофотофонодокументов: создание оптимальных условий хранения, перевод на новую основу, консервационно-реставрационная обработка, выявление особо ценных документов и создание страхового фонда, учет документов и методическое обеспечение работы.

Організація зберігання і забезпечення збереженості кіновідеофотофонодокументів є основним напрямком діяльності Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (далі — ЦДКФФА).

Створений у 1932 році, архів на сьогодні зберігає у своїх сховищах понад 60 тис. од. зб. кінодокументів, 350 тис. од. зб. фотодокументів, 38 тис. од. обліку фонодокументів.

Найбільш раннім фотодокументам майже 150 років. Це контратипи фотопортретів Т. Г. Шевченка, яких, до речі, існувало всього 11, три з них слугували для написання автопортретів Кобзаря, знімки окремих подій оборони Севастополя під час Кримської війни 1853-1856 рр., альбом фотографій з видами Києва другої половини XIX ст. Серед найбільш ранніх кінодокументів — кінофільм «200-річний ювілей Полтавської битви» (1909 р., знімання Гана), «Похорони А. М. Терещенка» (1913 р., знімання Шанцера). Воскові валики з записами лемківських пісень і голосом Лесі Українки датуються початком XX ст.

Особливості зберігання, оброблення й використання кінофотофонодокументів та відеофонограм пов'язані передусім з їх значною залежністю від навколишніх факторів: температури, вологості повітря, дії світла, забрудненості повітря, наявності зовнішніх електромагнітних полів для магнітних носіїв інформації.

Крім того, організація зберігання кіновідеофотофонодокументів потребує значних матеріальних затрат. За підрахунками спеціалістів зберігання рівнозначних за фізичними обсягами документів на паперовій основі коштує в 100 разів дешевше, ніж на кіноплівці.

Забезпечення збереженості документів архіву включає в себе комплекс взаємопов'язаних робіт щодо створення оптимальних умов зберігання, забезпечення фізичної збереженості документів, ведення їх обліку, утворення страхового фонду користування копій особливо цінних документів.

Створенню оптимальних умов зберігання документів приділяється особлива увага ще в процесі проектування і будівництва приміщень архівів.

ЦДКФФА розміщується в спеціально збудованому приміщенні. Будівля архіву має підземне фільмосховище і три наземних поверхи з архівосховищами відеофото — і фонодокументів, проміжним архівосховищем кінодокументів, робочими кімнатами, лабораторіями, читальним і кінозалами.

Архівосховище кінодокументів місткістю 50 тис. од. зб. на сьогодні завантажене на 120%. Архів уже використав усі можливості для збільшення місткості фільмосховища. Додатково виготовлені стелажі і розміщені в боксах під стінами, для зберігання окремих елементів комплекту пристосовано бокс, де проходять комунікації. Тимчасовим виходом зі складного становища стало розміщення кінодокументів в проміжному сховищі першого поверху, де за технологією мають проходити адаптацію кінодокументи перед закладанням на постійне зберігання. Збудоване в 1960-х рр. підземне фільмосховище на 44 тис. од. зб. в аварійному стані і не експлуатується. Його реконструкція вкрай необхідна, але своїми силами архів цю проблему вирішити не в змозі. Діюче фільмосховище обладнане металевими стелажимами Пшеничного, типу «Ялинка», які забезпечують роздільне зберігання кожної коробки, раціональне використання корисної площі, оптимальні умови зберігання кінодокументів, економію працевитрат та візуальний контроль за наявністю одиниць зберігання.

Архівосховище фотодокументів розраховане на зберігання 900 тис. од. зб., яке завантажене на 40%. Фотодокументи розміщуються за розмірами у спеціально виготовлених дерев'яних шафах. Два архівосховища фонодокументів місткістю 52 тис. од. зб. (завантаженість 42%) обладнані стелажимами з дюралюмінію.

У 1998 р. архів започаткував приймання на державне зберігання нового виду документів — відеофонограм, що потребує створення відповідного архівосховища і обладнання його спеціальними стелажимами.

Забезпечення збереженості кіновідеофотофонодокументів вимагає дотримання відповідного температурно-вологісного режиму. В цілому цю проблему можна вважати вирішеною для документів на чорно-білій плівці. Разом з тим, значні труднощі виникають при зберіганні кольорових кінофотодокументів, тому що фарбники кольорового зображення швидко вицвітають у процесі зберігання. Як відомо, Міжнародна федерація кіноархівів (ФІАФ) ухвалила рішення про необхідність зберігання кольорових кінодокументів при температурі не вище мінус 5°C та відносній вологості повітря — не вище 30%. Підтримання таких температурно-вологісних параметрів вимагає великих матеріальних витрат, що є нездійсненним не лише для нашого архіву. На сьогодні ми не можемо навести приклад забезпечення такого режиму в жодному архіві світу.

II. 3 досвіду роботи архівів

Нестабільність носія інформації аудіовізуальних документів потребує періодичної заміни основи. До середини 60-х років виробництво кінопродукції здійснювалось на нітроцелюлозній основі, яка має властивість самозагорання при температурі 41°C, а при значних обсягах створюється загроза вибуху. Ось чому фільмосховище, будівництво якого було розпочато в кінці 1950-х рр., мало розміщатися віддалік від житлових будинків. На жаль, згодом тут виріс новий житловий масив, а фільмосховище опинилося під пильною увагою пожежників не тільки району, а й міста. Перед архівом виникла проблема переведення всіх кінодокументів на триацетатну плівку, яка була запроваджена в кіновиробництві з другої половини 1960-х рр. Слід зауважити, що за всіма якісними характеристиками в процесі зберігання триацетатна плівка поступається перед нітроцелюлозною, за винятком пожежної безпеки. Перекопіювання на нову основу кінодокументів спочатку проводилося на кіностудіях Києва, а з введенням в експлуатацію нового приміщення архіву була створена і відповідно обладнана своя кінолабораторія, що дало змогу до кінця 1980-х рр. першим серед споріднених архівних установ колишнього Союзу завершити цю роботу і поступово знищити пожежонебезпечну нітроцелюлозну плівку. В той же час архів категорично відмовився від перекопіювання на нову основу фотодокументів, зважаючи на те, що зберігання невеликих за розмірами фотонегативів в окремих конвертах не створює загрози самозагорання або вибуху із-за відсутності необхідної маси і скупчення вибухових газів.

Не менш складною проблемою є переведення на нову основу звукозаписів на магнітній плівці, гарантійний термін зберігання якої не перевищує 20 років. За наявності відповідного обладнання і спеціалістів архів на сьогодні без державного фінансування не в змозі забезпечити потреби в магнітній плівці. До того ж розвиток новітніх технологій створює можливість переведення звукозаписів на більш стабільний носій інформації — оптичні диски, що безумовно, вимагає значних матеріальних затрат.

Під час організації робіт з перекопіювання кінодокументів виникла складна проблема. Окремі кінодокументи всередині одиниць обліку мали розходження в метражі, змісті і монтажі планів. В більшості випадків — це розходження між негативом і позитивом. Було прийнято рішення про їх відновлення. В першу чергу відновлювались найцінніші документи, а потім всі інші. Зараз архів проводить роботу з подовження титрів в німих кінодокументах виробництва ВУФКУ і Українфільму за 1920-30-і рр. Це безцінний матеріал з історії України за той період, інтерес дослідників до якого з кожним роком зростає. Працівники архівосховища кінодокументів перенесли всі написи з плівки на папір. Титри набираються на комп'ютері, а на Укркінохроніці замовлено їх виготовлення. Це дасть змогу дослідникам користуватися цими документами у повному обсязі.

Важливою складовою частиною проблеми забезпечення збереженості архівних документів, і особливо кінофотофотодокументів, є їх консервація і реставрація. Зокрема, для фотодокументів це обу-

мовлено перш за все властивостями матеріалів, з яких вони виготовлені — багатошарових полімерних основ. Встановлено, що навіть за сприятливих умов виготовлення, зберігання і використання у носіях документальної інформації відбуваються складні і різноманітні процеси, які призводять до змін їх фізико-хімічних і функціональних властивостей. Несприятливі умови різко погіршують технічні характеристики документів і призводять до їх руйнування.

Спеціалісти НДІ, які проводять роботи з вивчення стійкості зображення і причин їх згасання, дійшли висновку, що на стійкість зображення особливо впливають процеси фіксування та недостатнє промивання плівки, у результаті чого в негативах залишається значно більша за норму концентрація тіосульфату натрію, з часом солі викристалізуються на поверхні емульсійного шару, плівка починає жовтіти, зображення втрачає чіткість.

Наукові та практичні завдання забезпечення фізико-хімічної збереженості фотодокументів на плівці в нашій країні і за межами вирішуються шляхом розроблення й удосконалення засобів і методів їх консервації і реставрації. Серед них особливе місце належить додатковому обробленню документів, яке б забезпечило стабілізацію та уповільнення процесів їх старіння. Дану проблему можна було вирішити лише механізацією процесів оброблення. З цією метою в нашому архіві колишнім директором архіву Г. С. Пшеничним сконструйовано, виготовлено і введено в експлуатацію стаціонарну установку, на якій проведено консерваційно-реставраційне оброблення всіх фотонегативів на плівці і склі в процесі зберігання і перед закладанням їх на постійне зберігання. В порядку розроблення наукової теми «Машинний спосіб консерваційно-профілактичного оброблення фотодокументів» архів провів вивчення результатів оброблення фотодокументів на діючому обладнанні. Це дало змогу довести, що завдяки прогресивній технології даний спосіб не лише гарантує якість оброблення документів, а й забезпечує високу продуктивність праці.

На основі результатів проведеного аналізу та з метою вирішення проблеми довгострокового зберігання фотодокументів держархівів областей Г. С. Пшеничним розроблено проект і виготовлено більш економічний у виготовленні і значно простіший в експлуатації пристрій, який було передано в західний регіон України для проведення обласними архівами консерваційно-реставраційного оброблення документів.

З метою запобігання біологічних ушкоджень (вірогідність такого явища можлива із-за нестабільності температурно-вологісних параметрів) в архіві проведено консерваційно-профілактичне оброблення кінодокументів на діючому устаткуванні із застосуванням фунгіцидів — ніцедину і метоциду, в кожному коробку закладено параформ. Стіни архівосховища кінодокументів також оброблено фунгіцидами.

Згідно з вимогами нормативних документів звукозаписи на магнітній плівці повинні проходити профілактичне перемотування один раз на два роки. Здійснити великі обсяги роботи відповідно до скла-

II. 3 досвіду роботи архівів

дених перспективних планів в архіві дозволяє і наявна апаратура, і штатна кількість працівників архівосховища фонодокументів.

Про роботу з особливо цінними документами. Наш архів, як і всі інші архівні установи країни, ще на початку 1980-х рр. почав виявляти особливо цінні документи і створювати до них страховий фонд. Впродовж десяти років ми зуміли виявити особливо цінні кінофотофонодокументи з усіх документів, що зберігалися на той час в архіві. Всі вони відповідно оформлені, занесені до описів, на кіно — і фотодокументи виготовлені страхові копії. Через відсутність магнітної плівки не закінчено виготовлення страхових копій на особливо цінні звукозаписи. Проблемою залишається організація відокремленого зберігання страхового фонду на плівкових носіях як для КФФД, так і документів на паперовій основі. Це питання потребує вирішення на державному рівні.

В комплексі заходів щодо забезпечення збереженості документів чільне місце посідає правильна організація їх обліку. Кіновідеофотофонодокументи, як самостійний вид документальних джерел, відрізняється від документів з паперовою основою не тільки способом передачі інформації (зображувальною і звуковою) і не тільки носіями цієї інформації. Відмінність полягає також у формах і видах обліку цих документів. У зв'язку з тим, що кіновідеофотофонодокументи за своїм змістом не розкривають діяльності тих установ чи організацій, які їх створюють, при організації їх зберігання вони не фондуються, а їхніми одиницями виміру є одиниця обліку і одиниця зберігання. При цьому кожен з чотирьох видів документів має свої облікові поняття.

В архіві існує оптимальна модель обліку документів, яка вироблялася і удосконалювалася впродовж багатьох років. Ця модель закріплена порядком і схемою ведення облікових документів в архі-

восховищах і групі централізованого обліку. Слід відмітити, що всі документи, які надходять на державне зберігання впродовж року, беруться на облік, описуються, каталогізуються і включаються до наукового обігу.

Архівом спільно з Інститутом прикладної інформатики Академії наук України розроблено проєкт програми «Комп'ютерна технологія ведення архіву та створення мережі автоматизованих робочих місць архівістів і дослідників», невід'ємною складовою якої є інформаційно-довідкова система «Збереження», націлена на забезпечення збереженості і обліку архівних документів. На жаль, відсутність коштів не дає можливості реалізувати цю програму.

Успішному вирішенню питань щодо забезпечення збереженості документів в значній мірі сприяє наявність методичних розробок. Серед останніх розробок архіву в цьому плані слід назвати «Інструкцію по роботі з відеодокументами», «Інструкцію з обліку звукозапису на аудіокасеттах», галузевий стандарт на фотодокументи у співпраці з Українським державним науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства. Як науково-методичний центр архів готовий поновити семінари-практикуми для працівників державних архівів областей.

Примітки

1. Ваганов В. М. Забезпечення схоронності «нових архівів» // Архіви України. — 1988. — № 6. — С. 18–30.
2. Питання забезпечення збереженості аудіовізуальних документів і мікроформ в державних архівах: Зб. наук. праць. — М. : Головархів СРСР, ВНДІДАС, НІЦТД СРСР. — 1988. — С. 1–52.
3. Пшеничний Г. С., Пількевич Л. Б. Машинний спосіб консерваційно-профілактичної обробки фотодокументів // Архіви України. — 1989. — № 3. — С. 62–66.
4. Шелест А. М. Перекопіювання кінодокументів з нітросови на триацетатну основу — важливий фактор поліпшення їх зберігання // Архіви України. — 1986. — № 4. — С. 22–23.

УДК 930.251

Людмила Гурбова

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРІГАННЯ ОБ'ЄМНИХ СПРАВ. ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ СПРАВ, ДО ЯКИХ РІДКО ЗВЕРТАЮТЬСЯ

Показано состояние сохранности архивных документов, которые редко используются исследователями или архивными работниками в условиях автономной республики Крым (1818-1869 гг.). В основном, это дела двух фондов: Таврическая палата гражданского суда и Таврическая палата уголовного суда. Выказываются причины, приведшие к этому и возможные пути устранения недостатков. Статья построена на необычном исследовательском материале.

Щорічний контроль фізичного стану архівних справ засвідчує нагальну необхідність дійових заходів з профілактики справ, віднесених до катего-

рії нестандартних, з великим обсягом аркушів, особливо виділивши при цьому фонди, документами яких рідко користуються, досі науково не розроблювались і не замовлялись дослідниками з моменту їхнього надходження до архіву. Основна вада фізичного стану таких справ — це цементування аркушів, особливо в нижніх шарах справи. Висота справ від 10 см до 70 см. Під тиском верхніх аркушів у випадку горизонтального зберігання відбувається цементування аркушів до 20 см по висоті справи.

За рекомендаціями, розробленими ВНДІДАС СРСР (1985 р.), можливі два способи зберігання